

Bárta, Boleslav

K historii psychologie na Moravě : (do roku 1948)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1961, vol. 10, iss. B8, pp. 147-150

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106190>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

a školou, resp. rodiči a školou, podmínek opoždění rozumového vývoje v předškolním věku u dětí v ústavní péči, obsahové náplně dne dítěte z hlediska duševní hygieny, výchovné funkce školních družin, pracovního zařazení mládeže s opožděním nebo defektem rozumového vývoje, významu zájmové činnosti pro převýchovu různých poruch chování atd., atd.

Výzkumná činnost poradny rozvíjí se na podkladě speciálního plánu zahrnujícího základní a dílčí úkoly v oblasti diagnosticko-metodologické, nápravné psychologické a v oblasti vědecké analýzy některých forem deficitů. Úkoly plánu jsou postupně plněny buď jednotlivými pracovníky nebo celým kolektivem. V nejbližší době hodlá poradna výzkumně sledovat zejména problematiku školního neprosopěchu a profesionální orientace; dále se bude pokračovat v práci na přehledné analyzační kartě pro jednotlivé případy jako podkladu pro statistická zpracovávání případového materiálu a na úpravách některých starších diagnostických metod. Mimo vlastní praxi vznikají podněty pro výzkumnou činnost také v metodických seminářích, které se konají v poradně vždy jednou za dva týdny za účasti všech brněnských pedopsychologů.

Hospitující a praktikující studenti psychologie jsou v poradně seznamováni s jejím účelem, druhy případové problematiky a metodami práce. Podle stupně vyspělosti jsou jim svěřovány dílčí praktické úkoly.

Dosavadní činnost poradny přináší podklady pro její další rozvoj. Jde o to, aby se ještě výrazněji uplatnila na úseku péče o děti a mládež, zejména volbou nejaktuálnějších pracovních úkolů, a aby jako pracoviště vědecko-praktického charakteru našla v ohlné organizační formy pro rozvíjení obou těchto druhů své činnosti.

Olga Kolaříková

K historii psychologie na Moravě (do roku 1948). Psychologie na Moravě má už bezmála čtyřicetiletou tradici. Jejím nejvýznamnějším rysem je úspěšné spojování badatelských úkolů s potřebami životní praxe.

Dne 15. listopadu 1960 bylo tomu 40 roků, co zahájila při českém odboru zemské rady živnostenské v Brně svou činnost Poradna pro volbu povolání. Byla to po nabytí státní samostatnosti první česká poradna vůbec. Měla oddělení psychotechnické, jehož vedením a budováním byl pověřen univ. profesor dr. Otakar Chlup a oddělení lékařské, které vedl univ. profesor MUDr. Fr. Hamza. Tato poradna zůstala i později největší na Moravě.

Druhá poradna pro volbu povolání, která rovněž prováděla psychologická vyšetřování, byla založena r. 1923 v Opavě. Rozvoj psychologického poradenství zaměřeného k povolání pokračoval později velmi slibně zejména zásluhou prof. dr. V. Chmelaře, takže na sklonku první republiky pracovalo na Moravě 70 poraden. Byly organizovány při okresních péčích o mládež. Na Moravě byl tedy za předmnichovské republiky soustředěn největší počet českých poraden pro volbu povolání (v té době existovaly u nás i německé) a také byl psychologicky vyšetřen relativně největší počet českých případů v Československé republice. Kromě těchto poraden byla zřízena psychotechnická oddělení ve Vítkovických železárnách, v býv. Baťových závodech ve Zlíně a v brněnské Zbrojovce. Tak velký rozmach poradenství i jiné vědeckopraktické činnosti moravských psychologů mohl však nastat jen díky tomu, že se v Brně vytvořilo silné středisko teoretického bádání v psychologii. Jeho počátek je totožný se založením psychologického ústavu na půdě brněnské university a je úzce spjat se zakladatelem tohoto ústavu prof. dr. Rostoharem.

Rostoharova venia docendi pro filosofii byla v r. 1923 převedena z Karlovy university na filosofickou fakultu university v Brně. Současně se stal asistentem u prof. dr. Ed. Babáka na fyziologickém ústavě lékařské fakulty v Brně. Tam působil až do roku 1924, kdy byl na filosofické fakultě v Brně jmenován mimořádným profesorem filosofie. Jeho pobyt na fyziologii jakoby symbolicky předznamenal úzké spojení mezi fyziologií a psychologií, které od té doby vždy mělo mezi moravskými psychology četné přírodovědecky orientované stoupence.

Ke zřízení psychologického ústavu v r. 1926 přispěl prof. Rostohar nejen podnětem, ale i svou soukromou psychologickou laboratoří, kterou věnoval novému ústavu do vinku. V roce 1931 byla pak na filosofické fakultě zřízena také stolice psychologie, na níž byl jmenován řádným profesorem psychologie. Díky těmto objektivním vnějším podmínkám a díky své srdečné, přímé a družné povaze se podařilo Rostoharovi soustředit kolem psychologického ústavu řadu mladých a vědecky nadaných pracovníků, kteří kromě badatelských úkolů účinně přispívali k rozvoji psychologické praxe. Byli to především: dr. V. Chmelař, dr. R. Konečný, dr. L. Kolaříková, dr. J. Vaněk, dr. Pejchovský, dr. Burjanek a jiní.

Chmelař, přestože byl zákem Františka Krejčího, si důkladně osvojil experimentální metodologickou výzbroj při studijním pobytu v Lipsku (1922–1923), aniž přebral názory lipských psychologů. Řada dalších studijních cest, které podnikl do ciziny, jeho experimentální črudici ještě prohloubila. Bohatě ji pak využíval nejen v teoretické psychologii, ale stala se mu

i neodmyslitelnou součástí jeho poradenské činnosti. Jako vedoucí psycholog poradenství na Moravě jednak budoval a vybuďoval při Zemské sociální péči již zmíněnou rozsáhlou síť poraden a jednak prováděl rutinní psychologickou práci v Zemské poradně pro volbu povolání (kterou řídil) a v poradně při Zemské radě živnostenské. Obě funkce zastával až do zániku poraden za okupace. Především jeho zásluhou radily moravské poradny na svém území asi třetina mládeže české národnosti.

V letech 1933—1937 se konaly v psychologickém ústavu kursy (pořádala je Zemská péče o mládež) pro psychology-poradce v poradnách pro volbu povolání. Psychologii přednášel Rostohar a Chmelař, který měl velkou zásluhu na tom, že účastníci kursu byli vedeni k syntetickému pohledu na uchazeče povolání. Seznamoval své posluchače především s psychologickým experimentem a se zaměřeným pozorováním, které považoval za hlavní metody v psychologickém poradenství. Mechanické testování hodnotil velmi kriticky. Zasloužil se o to, že se v moravských poradnách nerozvinulo. Jeho slova z r. 1932 (Výchova dorostu, zásady, prostředky a metody, Brno 1932), jsou dosud aktuální. „Jádro problému tvoří dnes v poradnách co nejpravděpodobnější zjištění vloh, schopností, způsobilosti pro zamýšlené povolání, a to jak po stránce tělesné zdravotní, tak po stránce duševně mravní, s patřičným zřetelem k poměrům hospodářským, sociálním, vědeckými metodami s vysokým stupněm spolehlivosti, v poměrně krátké době a bez vědeckých námitek... K hlavním metodám psychologického šetření, jež je ve stadiu zkoušení cest, patří experiment a záměrné pozorování... Testové zkoušky, o nichž se mnozí mylně domnívají, že jsou snad jedinou psychotechnickou metodou při zkouškách v poradnách vůbec, považují psychologové samy o sobě za nedostačující. Lze k orientaci užít jen v praxi osvědčených a na velkém počtu případů ověřených testů s vysokou symptomovou hodnotou... Není snad ani nutno poznamenávat, že provedením pokusu, testu není hlavní úkol praktického psychologa skončen, neboť vlastní odborná psychologická práce nastává teprve při interpretaci výsledků. Tato bez odborné teoretické přípravy je velmi problematická... Nikdy se nesmí zapomenout, že aparáty jsou jen pomůckami, kdežto cílem je psychologické poznání.“

Chmelař si byl vědom, že tehdejší instituce poradenství má své kořeny v kapitalistickém řádu, že má pomoci řešit dilema: racionalizace práce — nezaměstnanost. Myšlenka, že stroj a pracovní prostředí se musí přizpůsobit člověku nemožla být samozřejmě v kapitalistické republice realizována, ale bylo nutno za ni bojovat. A tak prof. Chmelař píše (str. 82): „I tu stojíme před novou epochou, před novými problémy, tj. přizpůsobití pracovní prostředí více člověku, učinit centrem člověka a ne stroj. V této epoše bude se větší důraz klásti na otázku, zda určitý stroj nebo nástroj je dobře adaptovaný pro člověka.“ Tato epocha, jejímž cílem je na prvním místě člověk, se realizuje v období budování socialismu a komunismu. Chmelařova slova jsou tedy pro dnešní československou psychologii zvláště aktuální.

Kromě uvedených poraden byla v r. 1930 otevřena v rámci Sociální péče o středoškolské studentstvo zvláštní samostatná Studentská poradna v Brně.

Psychologickou práci v ní od počátku prováděl doc. dr. Velimský a po něm krátce doc. dr. Jan Uher (později prof. pedagogiky, popravený za okupace nacisty). Od roku 1933—1934 do 1. 1. 1938 vedl poradnu doc. Konečný. Po něm převzala její vedení dr. L. Kolářiková. Počínaje působením doc. Konečného, poradna prováděla: výzkum v pátých třídách národních škol, udílela rady v případech neprospěchu, nápadného chování a konfliktů, dále se zabývala výběrem žáků pro různé typy škol, výběrem všech nastávajících primánů v pátých třídách a poradami kvartánům. Zavedla dlouhodobé sledování žáků, kteří poradnou prošli. Činila tak pomocí dotazníků, které zasílala rodičům i školám. V posledním roce svého působení dosáhla 97 % úspěšně provedených porad. Radila i při volbě povolání. Pro svůj provoz si vypracovala vlastní soubor 25 zkoušek.

V práci uplatňovala důsledně individuální přístup k žákovi, jen při větších výzkumech kombinovala hromadná vyšetření s individuálními. Poradna kladla ve svém programu důraz na soustavný výzkum českého studentstva (po stránce biologické, psychologické a sociální), na spolupráci odborníků a ústavů, na sjednocení výzkumné práce, na vybavení laboratoří a kontrolu validity metod, na informace, propagaci a osvětu slovem i tiskem a na profylaxi. Dr. Konečný dosáhl toho, že pro poradnu pravidelně pracovala sociální pracovnice, že poradna měla stálou administrativní sílu a zajistil spolupráci s lékaři.

O několik roků dříve, než Studentská poradna, byla v Brně zřízena Psychologická poradna Společnosti pro výzkum dítěte. Tuto poradnu založili společnými silami prof. dr. Babák, prof. dr. Rostohar a brněnští pedagogové. Poradna měla nejen funkci diagnostickou, ale i nápravnou. Poradnu vedl od r. 1927—1932 R. Konečný. Krátkou dobu před ním v ní pracoval dr. Vodnářik. V poradně pracoval i lékař, kterým byla psychiatr MUDr. Vilimková z psychiatrické léčebny v Brně-Cernovicích. Ze záslužné činnosti této poradny sluší vzpome-

nout alespoň revizi pomocných škol (během 1. školního roku), která měla za následek, že celá řada dětí byla vrácena zpět do škol normálních.

Na Moravě se vyvíjela hned od počátku úzká spolupráce psychologů nejen s lékaři, ale i s pedagogy. Představitelé pedagogiky na Moravě — akademik Otakar Chlup a prof. Jan Uher nejenže budovali vědeckou pedagogiku na psychologických základech, ale měli i úzké osobní vztahy s psychology. To přirozeně nezůstalo na jedné straně bez vlivu na dobrý poměr moravského učitelstva k psychologii a na druhé straně to znamenalo, že se psychologové velmi aktivně zúčastňovali nejen vědeckého řešení pedagogických problémů, ale účinně pomáhali učitelstvu v realizaci jeho pokrokových snah. Svědčí o tom, že prof. Rostohar byl dlouholetým místopředsedou Společnosti pedagogického musea v Brně. Jako předseda Společnosti pro výzkum dítěte (po zemřelém prof. MUDr. Babákovi od r. 1926) dal podnět k úzké spolupráci se Společností pedagogického musea. Plodnost této spolupráce byla usnadněna tím, že předseda Společnosti pedagogického musea, pedagog V. Komárek, se stal místopředsedou Společnosti pro výzkum dítěte.

Dále uvedeme jen několik příkladů za mnoho dalších. Chmelař byl členem a několik let předsedou Poradního sboru pro akademické studium. Konečný byl členem profesorského sboru pokrokové Pedagogické akademie (I. IX. 1930—30. V. 1931), kde přednášel psychologii a logiku. Kromě toho byl velmi pravděpodobně prvním školním psychologem u nás — oficiálně uznávaným i úřady. Již od r. 1932 působil na reálném gymnasiu v Tišnově nejen jako profesor, ale i jako školní psycholog. V roce 1934 při odchodu z tišnovského gymnasia dosáhl poděkování „za veškerou svědomitou práci jak profesora, tak školního psychologa, jakož i za neúnavnou práci lidovýchovnou“. Po prázdninách téhož roku nastoupil na brněnském gymnasiu, kde byla funkce „školského rádce-psychologa“ schválena oficiálně tehdejší zemskou školní radou. Z titulu této funkce byl Konečnému snižen učební úvazek. Školním psychologem zůstal až do svého zatčení německými okupanty v roce 1939. Tehdejší popis jeho psychologické práce je i dnes velmi aktuální. I po stránce kvantitativní byla jeho psychologická činnost na škole úctyhodná. Např. v neklidném roce 1938—1939, ač činnost proti létům minulým byla méně intenzivní, provedl 233 skupinových a 191 individuálních (tj. 424) vyšetření. List rodičům O politické výchově (v r. 1945) podepsal jako tehdejší správce ústavu dnešní ministr školství a kultury dr. František Kahuda.

V letech 1930—1934 zasahuje M. Rostohar do vážného sporu pedagogů o metodu čtení, který se vyvíjel mezi zastánci metody globální a zastánci metody syntetické. Na základě psychologického rozboru opírajícího se o výsledky výzkumu podroboval od r. 1930 vážné kritice zastánce obou směrů (na sjezdech Společnosti pro výzkum dítěte, v přednáškách učitelstva a v literárních pojednáních) a v roce 1934 shrnul své názory v knize: *Psychologické základy počátečního čtení s praktickým návodem ke čtení*. Touto prací si Rostohar vydobyl významné místo mezi českými metodiky.

Významná bývala účast brněnské psychologické skupiny na pedagogických sjezdech, jichž se účastnila v čele s Rostoharem, který již na II. sjezdu v Brně byl zvolen místopředsedou (předsedou byl organizátor sjezdu prof. MUDr. Babák). Svou přednášku O metodách psychologického výzkumu dítěte formuloval nejen program svých vystoupení na příštích sjezdech, ale i program těchto sjezdů. III. sjezd se konal v roce 1926 v Praze. Na IV. sjezdu, konaném v roce 1930 v Bratislavě, byl Rostohar opět místopředsedou. V. sjezd se konal v roce 1934 v Brně, a to za jeho předsednictví. Byl vlastně prvním všeslovanským sjezdem. Jeho význam spočívá především v tom, že pomohl vytvořit velmi dobrou základnu pro sjednocení organizace pedagogické práce ve slovanských zemích. Poslední sjezd se konal v Rostoharově rodné Jugoslávii — v Lublani.

Mnohé výsledky svých prací a řadu svých názorů publikovali moravští psychologové ve vlastním časopise *Psychologie*. Od jeho založení (1935) jej do r. 1949 redigoval Mihajlo Rostohar. Časopis vycházel 4x do roka o celkovém rozsahu 12 tiskových archů (po většinu roků). Od I. IX. 1944, přestože 3. číslo bylo již vysázeno, nestihla být *Psychologie* na zákaz okupantů již vydávána. Tento ročník byl dokončen dvojčíslem (3. a 4. číslo) až v roce 1946, tedy rok po osvobození.

Uzavřením vysokých škol na počátku okupace byli moravští psychologové zbaveni ohniska svého působení — psychologického ústavu brněnské university. Rostoharovi se podařilo přejít do partyzánského odboje. Konečný byl zatčen a vězněn a jejich blízký spolupracovník Uher byl popraven. Vzájemný styk ostatních psychologů musel být omezen na minimum. V této těžké době zemřel v Brně (14. 12. 1944) po delší chorobě Ferdinand Kratina, který mezi moravskými psychology zaměřenými převážně experimentálně, představoval badatele s větším sklonem k syntetickým pracem.

Po roce 1945 naslává na Moravě značný rozvoj psychologie zejména na vysokých školách.

Hned po osvobození Brna obnovují činnost psychologického ústavu na filosofické fakultě v Brně V. Chmelař, L. Kolářiková, R. Konečný a po návratu do Brna i M. Rostohar. Rostohar, Chmelař a Kolářiková budovali psychologii i na Vysoké škole sociální v Brně, kde všichni tři působili až do jejího zániku v roce 1951. Kolářiková se zasloužila o zřízení a budování psychologického ústavu na filosofické a pedagogické fakultě v Olomouci, kde také přednášela psychologii od roku 1946 do roku 1951. Na nově zřízené pedagogické fakultě v Brně budoval od roku 1946 psychologický seminář V. Chmelař. Na této fakultě přednášel psychologii až do roku 1953, kdy byla přeměněna na vyšší školu pedagogickou.

Až do roku 1948 se moravští psychologové hlásili k různým psychologickým směrům, které však většina přijímala (díky svému experimentálnímu zaměření) kriticky. Únor 1948, který znamenal definitivní nástup našeho lidu na cestu k socialismu a komunismu, přinesl s sebou i revoluční změny ve vývoji celé československé psychologie a tedy i změny ve vývoji psychologie na Moravě.

Boleslav Bárta.